

MIN KRØPP

Veiledningshefte

3-6 & 7-11

ISBN 978-82-7812-158-0

© Møller kompetansesenter, Trondheim 2009

Utgitt med støtte fra Helsedirektoratet

Bakgrunn for materialet

Forskning viser at flere døve enn hørende barn og ungdommer blir utsatt for seksuelle overgrep. Sett i forhold til en sammenlignbar undersøkelse som Folkehelse har gjennomført blant befolkningen generelt, viser det seg at to til tre ganger så mange døve risikerer å bli utsatt for seksuelle overgrep i barndommen. Alvorlighetsgraden på overgrepene mot døve barn og ungdommer er også større enn blant hørende barn og ungdom (Kvam, 1998, 2001a, 2001b og 2001c).

Det finnes lite informasjonsmateriell på norsk tegnspråk om seksualitet og overgrep. Det finnes heller ikke en samlet oversikt over tegn og uttrykk som omhandler seksuell misbruk. Kommunikasjon med barn og ungdom om temaet blir vanskelig på grunn av manglende tegnspråkferdigheter. Dette fører bl.a. til lite kunnskap om seksualitet, overgrep og om egne og andre sine grenser blant døve barn og ungdommer.

Med bakgrunn i dette fikk Møller kompetansesenter i 2007 midler fra Sosial- og Helsedirektoratet til å utvikle materiell med målsetting å forebygge overgrep.

Ved å gi informasjon direkte til barn og ungdom om positiv seksualitet, grensesetting og om overgrep, ved å invitere til diskusjoner rundt temaet og ved å gjøre tegnspråklig formidling av informasjon lettere for voksne nærpersoner søker vi å oppnå målet.

Med materiellet ønsker vi å

- bevisstgjøre barn og ungdom på egne og andres grenser, følelser og seksualitet
- utvide begrepsforrådet slik at døve barn selv kan fortelle om egne opplevelser og eventuelle overgrep
- gi foreldre, lærere, miljøpersonale og tolker språk og begreper til bruk i samtaler med barn og unge om kropp, seksualitet og overgrep
- gjøre foreldre og andre nærpå personer i stand til å vurdere grenseoverskridende atferd ved å ha innsikt i de unges språkkoder
- gjøre det lettere for fagpersonale og pårørende å ta ansvar på et tidligere tidspunkt

Materiellet vil kunne brukes i alle sammenhenger i Norge der det er hørselshemmede barn til stede. Vi håper at materiellet vil være et viktig bidrag til å bedre, trygge og sikre tilværelsen for døve barn og ungdom i forhold til å bli utsatt for seksuelle overgrep. DVD-ene og veiledningsheftet kan også gjøre voksne i bedre stand til å samtale med og hjelpe hørselshemmede barn og ungdom. Materiellet er med norsk tale og kan derfor også brukes for hørende barn.

Barns seksualitet

Normal seksualitet (0-6 år)

Barn i førskolealder kan oppleve nytelse ved berøring av egne kjønnsorganer. Dette kan vise seg som erigert penis og fuktighet i skjeden. Fra 18-månedersalderen er det ikke uvanlig at barn stimulerer kjønnsorganene sine. Gutter begynner gjerne noe tidligere enn jenter. Studier tyder på at foreldre kan observere seksuell atferd hjemme oftere enn ansatte i barnehagen. Mange barn er opptatt av kroppslige leker som for eksempel å se på hverandres kjønnsorganer og ”doktorleker”. Dette når et høydepunkt rundt 3-årsalderen. Det er også vanlig at barn i 2-4-årsalderen har vist interesse for mors bryster og fars penis bl.a. i badesituasjoner. Det er ikke vanlig at barnet har berørt kjønnsorganene til andre utenfor familien (Nordenstam et al., 2002).

Normal seksualitet (7-11/12 år)

Mange barn i denne aldersgruppen forteller om opplevelser med kyssing, klemming, blotting og ikke-genital berøring. Doktorleken er også en lek som er utbredt i denne aldersgruppa i tillegg til kysseleker, og å bruke ”stygge” ord og sanger, stimulering av egne kjønnsorganer og mor-far-barn lek (Lippert, 1999). De første romantiske og/eller seksuelle fantasier viser seg også i denne alderen. I tillegg ser barn ut til å formidle sine kunnskaper om seksualitet til hverandre.

Hvordan bør voksne forholde seg til barns seksuelle adferd?

Ved normal seksuell adferd er det viktig å møte barns utforsking av seksualitet med respekt og diskresjon. Hvis en for eksempel overrasker barn under seksuell lek alene eller med jevnaldrende, er det den voksnes ansvar å vurdere situasjonen og enten å unnskyld seg og trekke seg tilbake eller si stopp. Det er også mulig å snakke til barn om at det er enkelte ting vi kun gjør i det ”private rom”. Når barn er i seksuell lek med andre barn, er det viktig å sjekke at alle involverte er fortrolig med leken og at ingen føler seg presset (Langfeldt, 2000; Sosial- og helsedirektoratet, 2003).

Fakta om overgrep

Hva er et seksuelt overgrep?

- En seksuell handling som barnet ikke kan forstå rekkevidden av, ikke er modent for og ikke kan gi informert samtykke til
- Handlingen krenker barnets integritet
- Overgriperen utnytter barnets avhengighet eller egen maktposisjon
- Handlingen baserer seg på overgriperens behov
- Aktiviteten bryter med sosiale tabuer innenfor familien eller er ulovlig (Sosial- og helsedirektoratet & Barne- og familiedepartementet, 2003)

Juridisk sett deles overgrep i tre kategorier:

- Utuktig omgang: Samleie (vaginalt, oralt, analt), samleielignende forhold
- Utuktig handling: Beføling/berøring av kjønnsorganer og å forlede barn under 16 år til å gjøre det samme
- Utuktig atferd: Blotting, utuktig snakk, visning av film og blader, ikke fysisk kontakt

(Aasland, 2004)

Når er det mistanke om seksuelle overgrep?

Barns symptomer på overgrep kan ofte være innenfor områdene oppmerksomhetsvansker, sinne, angst, seksualisert atferd og psykosomatiske plager (kroppslige reaksjoner som magesmerter, hodepine og lignende som følge av en psykisk stressende situasjon). Siden symptomene også er forenlig med annen problematikk, er det alltid viktig å sjekke at årsaken ikke er en annen enn seksuelle overgrep. I tillegg er det en utfordring at barn ofte ikke sier noe eller viser noen av symptomene nevnt ovenfor (Sosial- og helsedirektoratet, 2003).

Noen ganger kan barn klage over smerter i underlivet, og også blødninger og gjentatte urinveisinfeksjoner kan være tegn på overgrep. Det er likevel sjelden at seksuelle overgrep skaper varige fysiske forandringer (Sosial- og helsedirektoratet, 2003).

Psykiske signaler kan bl.a. være at barn selv forteller om overgrep, klager over smerter i magen/hodet, har hyppige mareritt, angst, depresjon eller seksualisert atferd som avviker i forhold til det som er vanlig for alderen og kan ha problemer med vannlating/avføring etter at de har sluttet med bleier. Fra 6-årsalderen kan barn i tillegg beskrive selvmordstanker, vise aggressiv adferd, ha problemer med hygienetiltak, vise lite affekt og være mimikkfattige, isolere seg sosialt, ofte på grunn av skam- og skyldfølelse og de kan ha avstengte minner (Aasland, 2004; Sosial- og helsedirektoratet, 2003).

Hvordan bruke undervisningsmateriellet?

Generelt

En del av illustrasjonene som er brukt på DVD-ene er tatt fra boka ”Det er ikke storken. Ei bok om jenter, gutter, babyer, kropper, familier og venner” av Robie H. Harris (Omnipax forlag 2006). Det anbefales å kjøpe inn denne til bruk i undervisningen.

Materiellet i pakken ”MIN kropp 3-6 & 7-11” skal bare brukes når voksne er til stede sammen med barnet. Barnet trenger en voksen til å formidle og tilpasse mengden informasjon til barnets interesse og til barnets språkferdigheter for å unngå misforståelser.

Før en tar opp temaet i undervisningen, på internat, i fritidsklubben eller andre steder, skal en ha informert foreldre/omsorgspersoner om det på forhånd, bl.a. for å forberede foreldre på at barna kan komme hjem fra skolen med en del spørsmål og behov for videre forklaring.

Den som skal ta opp temaet seksualitet burde også vurdere om en føler seg komfortabel med å ta opp temaet med barna. Hvis en syns dette er vanskelig pga egne opplevelser eller ut fra andre grunner, bør en be andre om å gjøre dette.

For å gi eldre barn muligheter til å komme med spørsmål som de kvier seg for å stille direkte, kan en for eksempel sette opp en postkasse, der barn kan legge igjen spørsmål anonymt, som kan besvares etter en pause eller i den neste timen. Alternativt kan eleven ta kontakt på tomannshånd.

Det er også en fin mulighet å bruke materialet når barn spør om temaet selv, spesielt vil denne type bruk være aktuell for foreldre. Det er ikke alltid like enkelt å svare på alt der og da, men en kan avtale med barnet å svare på spørsmål når det blir anledning og en har tilgang til blant annet bøker og DVD.

For at barnas læringsutbytte skal bli størst mulig, er det lagt opp til erfaringsutveksling og diskusjoner underveis gjennom spørsmål, diskusjonsplakater og interaktive oppgaver på DVD-ene.

Når det gjelder faktadelen på DVD-ene anbefaler vi å benytte rekkefølgen de er presentert i. Kapitlet om hvordan barn blir til, kan eventuelt brukes noe mer løsrevet fra de andre temaene. Det blir viktig for den enkelte å vurdere hva som passer best i forhold til de forskjellige barnegruppene.

Det er viktig at det er to voksne til stede når materialet presenteres for flere barn samtidig, slik at en eventuelt kan ta med seg et barn ut av situasjonen. Vi anbefaler at minst en av de voksne bør kjenne barnegruppa godt, slik at vedkommende kan vurdere barnas reaksjoner underveis. En sjelden gang vil enkelte barn ta kontakt med de voksne for å fortelle om sine egne opplevelser etter at temaet er tatt opp i barnegruppa. Det er viktig å ha tenkt gjennom på forhånd hvordan en kan håndtere en slik henvendelse, og hvem en kan kontakte videre for å hjelpe barnet. En bør også undersøke om arbeidsplassen har en krise-/beredskapsplan og lage en avtale med andre fagpersoner som for eksempel helsesøster og psykolog for å kunne drøfte en eventuell henvendelse.

DVD 3-6

DVD 3-6 inneholder faktastoff, fortellinger og interaktive oppgaver

Faktastoff

Fakta om kroppen

- Kroppsdeler
- Kjønnsgorganer
- Å vokse
- (Barn blir til) – eventuelt avvente til en har gått gjennom alle temaene

Det er mye faktastoff i denne delen av DVD-en. Det kan være utfordrende for barna, spesielt de yngste, å følge med over lengre tid. Det blir viktig å tilpasse mengden stoff til barnegruppa, stoppe opp ofte for å sjekke hva som er uklart/forstått og oppfordre til tanker og spørsmål rundt temaet.

Spesielt til den yngste aldersgruppa er det mulig at den voksne hovedsakelig burde bruke boka som mange av illustrasjonene er hentet fra ("Det er ikke storken: Ei bok om jenter, gutter, babyer, kropper, familier og venner" av Robie H. Harris, Omnipax forlag 2006). DVD-en kan da brukes mer som inspirasjon til hvordan en kan ta opp temaet med barn avhengig av barnas modenhet og tegnspråkferdigheter.

Følelser (Illustrasjon, dramatisering og dialog om følgende følelser)

- Glad
- Trist
- Redd
- Ekkelt
- Trygg
- Sint
- Misunnelig
- Flau og skam
- Stolt

Her er det grunnlag for diskusjoner og meningsutveksling. Sett DVD-en på pause for å la barna diskutere. Det er også anbefalt å diskutere dramatiseringen av de ulike følelsene. Er det mulig å uttrykke en følelse på en annen måte, eventuelt la barna vise hvordan de ville ha dramatisert den selv? I tillegg vil det være en fin anledning til å utdype forskjellen mellom ulike følelser som for eksempel misunnelig og sjalu eller flau og skamfull.

Venner og kjærester

Denne delen tar for seg hvem som kan være venner og kjærester og hva venner og kjærester kan gjøre sammen. Her er det også anbefalt å følge opp med en samtale i barnegruppa om temaet.

Berøring

Denne delen tar opp tema knyttet til ulike former berøring som er ok og ikke-ok. Dialogen understrekes av ulike illustrasjoner. Her kan en fryse illustrasjonen på TV-skjermen og oppfordre barnegruppa til innspill.

Gode og vonde hemmeligheter

Denne delen gir eksempler på hva gode og vonde hemmeligheter er, og hva en kan gjøre med dem. Når ulike vonde hemmeligheter vises på DVD gjennom skyggeteater, anbefales det at den voksne stopper etter hver scene for å sjekke om barna har oppfattet situasjonen riktig og hvordan de håndterer dette. Scenene som gjennomgås er:

- Voksne som slår
  - o Vi ser ei jente som leker alene på rommet sitt og som blir overrasket av en voksen som slår
- Tyven
  - o Vi ser et barn som tar frukt fra et fat
- Ekkelt besøk
  - o Vi ser et barn som ligger og sover i senga på rommet sitt. En voksen person kommer, inn stikker hånda under dyna og berører barnet
- Voksenkrangel
  - o Vi ser mor og barn som prater sammen. Far kommer inn og begynner å krangle og slå mors barnet ser på
- Barn som slår
  - o Vi ser en liten gutt bli ertet og slått av ei større jente
- Blotter
  - o Vi ser en gutt og ei jente som leker sammen og som blir overrasket av en blotter
- Dumme penger
  - o Vi ser et barn som er ute alene. En voksen person kommer og vil gi barnet penger. Barnet stikker hånda i bukselomma til den voksne og får penger når handlingen er utført

Her er det viktig å følge opp programledernes spørsmål om hva det enkelte barnet kan gjøre hvis det skulle ha en vond hemmelighet.

Fortellinger

Begge fortellingene (Trøbbel og Det bedrøvede kosedyret) handler om barn som opplever overgrep og som bærer på en vond hemmelighet. Begge anbefales brukt etter at en har tatt opp temaene berøring og hemmeligheter fra faktadelen.

Interaktive oppgaver

Disse oppgavene omhandler situasjoner som ”Å bli med en fremmed hjem” og ”Onkel som barnevakt”. Det er ønskelig å la barna bestemme hvilken fortsettelse av historien en skal velge. Hvis barna er enig hele veien om å velge ”riktig” løsning, blir det likevel viktig å gå tilbake for å vise hva som kunne ha skjedd ved å velge det andre alternativet.

DVD 7-11

DVD 7-11 bygger på DVD 3-6. Voksne som bruker materialet bør forsikre seg om at barna er kjent med innholdet fra DVD 3-6 før de tar i bruk DVD 7-11.

Faktastoff

Fakta om kroppen

- Pubertet
- (Barn blir til) – eventuelt avvente til en har gått gjennom alle temaene

Avhengig av barnegruppa kan en vurdere å dele den i jente- og guttegrupper når en går gjennom kjønnsorganger og pubertet.

Følelser (Illustrasjon, dramatisering og dialog)

- Forelsket
- Seksuell lyst/sterk lyst

Berøring

I denne delen blir temaene onani, pornografi og seksuelle overgrep belyst.

Venner og kjærester

Denne delen fokuserer mer på hva kjærester er, hva en gjør sammen og ulike kjæresteforhold. I tillegg omhandler den bruken av internett i kontakt med andre. Det kan anbefales å dele gruppa til diskusjon etter kjønn for blant annet å diskutere slike utsagn som ”når jenta sier nei, mener hun egentlig ja.”

Fortellinger

I ”Året rundt” forteller en bestemor om hvordan barn blir til. Denne fortellingen anbefales etter gjennomgang av faktadelen om hvordan barn blir til. I tillegg kan tegneseriene brukes for å illustrere dette temaet. De to fortellingene ”Trøbbel” og ”Det bedrøvede kosedyret” fra DVD 3-6 ligger også på DVD 7-11.

Interaktive oppgaver

Seerne i denne aldersgruppa blir presentert for to oppgaver. I den ene oppgaven ser vi barn som samler inn flasker og møter en blotter, og i den andre ser vi ei jente som blir utsatt for berøring under skoleskyssen i drosjen. Som på DVD 3-6 anbefales det å gå gjennom alle alternativer i gruppa.

Anbefalt materiell og litteratur

Følgende materiell anbefales brukt i undervisningen:

Aldersgruppen 3-6 år:

Grossmann, K. (1990). *Kyss, klapp og klem: om barn, kropp og trygghet*. Oslo: TANO.

Harris, R. H. (2006). *Det er ikke storken. Ei bok om jenter, gutter, babyer, kropper, familier og venner*. Oslo: Omnipax.

Møller, L. (1992). *Er det sånn man får barn?* Oslo: Grøndahl og Dreyer.

Torgersen, T.-V. (2003). *Kroppen*. Oslo:Aschehoug.

Aldersgruppen 7-11 år:

Litteratur oppført under aldersgruppen 3-6 år i tillegg til:

Harris, R. H. (2002). *Snakk om sex: en bok om følelser, kropp og forandringer*. Oslo: Omnipax.

Rygg, E. (2005). *Jeg sa ikke kom inn*. Oslo: Gyldendal.

Filmen ”Barns seksualitet” av Thore Langfeldt kan anbefales som informasjonsmateriell til både ansatte og foreldre.

DVD-ene formidler tegnspråklige måter å snakke om kropp, seksualitet, grenser og overgrep. Tegn som er knyttet opp mot disse temaene finnes også i norsk tegnordbok (www.tegnorbok.no).

Ved interesse for å øke faktakunnskap om temaene henvises det til referanselista:

Referanser

- Kvam, Marit Hoem (1998).” Dobbelt risiko? Oppdager vi seksuelle overgrep hos barn med funksjonshemming?” Oslo: REDD BARNA-rapport nr. 1 1998
- Kvam, Marit Hoem (2001a). Seksuelle overgrep mot døve barn i Norge : en retrospektiv analyse av situasjonen i barndommen for 431 voksne døve. Oslo: SINTEF Uni-med, NIS helsetjenesteforskning (Helse og Rehabilitering)
- Kvam, Marit Hoem (2001b). Seksuelle overgrep mot barn. Oslo: Universitetsforlaget
- Kvam, Marit Hoem (2001c).”Seksuelle overgrep mot døve barn” i Spesialpedagogikk nr.10 2001
- Langfeldt, T. (2000). Barns seksualitet. Oslo: Pedagogisk Forum
- Lippert, D. (1999). Børns seksuelle lege. Psyke & Logos, Tema: Børns seksualitet, 20, s. 391-413. Dansk psykologisk forlag
- Nordenstam, C., Borgen, G., Ihle, M. Og Johansson, M. (2002). Seksuelle overgrep mot barn – utvalgte temaer. Nasjonalt ressurscenter for misbrukte barn
- Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Barne- og familie-departementet (2003). Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet
- Søftestad, Siri (2005) Seksuelle overgrep. Fra privat avmakt til tverrfaglig handlekraft. Oslo: Universitetsforlaget
- Aasland, M. W. (2004) ”...si det til noen...”. Kristiansand: Høyskoleforlaget

FAKTA

FØRTELLINGER

INTERAKTIVE
OPPGAVER

Veiledningsheftet til MIN kropp 3-11 inneholder informasjon om bakgrunn for materialet, tips til hvordan en skal bruke det og noen fakta om seksualitet og overgrep.

Målgrupper:

Hørselshemmede barn i førskolealder **3-6 år**

Hørselshemmede barn på barnetrinnet **7-11 år**

Barna skal se DVD-en sammen med en voksen.

Prosjektet er gjennomført med støtte fra Helsedirektoratet og kan bestilles i nettbutikken: www.statped.no/moller eller ved henvendelse til Møller kompetansesenter.

© 2009 Møller kompetansesenter